

Els nous camins de la família

La qüestió salta a l'actualitat cada vegada que dues persones del mateix sexe reclamen igualtat per a la seva unió o quan es fan públiques noves dades estadístiques: la família està canviant per prendre una pluralitat de formes que ja no permeten identificar-la amb un patró únic. Fins a quin punt la transformació és o no d'arrel o fins a quin punt les tendències es consolidaran són interrogants que només el pas del temps podrà resoldre.

El passat 26 d'abril es casaven, a l'Ajuntament de Barcelona, Eliana i Maria Joao. No ha estat la primera vegada que una parella del mateix sexe opta per formalitzar la seva relació per aquest sistema. Si continuen les tendències actuals, el fet, que fa uns anys era impensable, i que avui encara ens crida l'atenció, pot deixar de ser notícia. Fins i tot pot deixar de ser un acte simbòlic i reivindicatiu (actualment, el casament entre dues dones o dos homes no té reconeixement legal a casa nostra, i per això aquest es va dur a terme amb lectura de manifest inclosa). La família ja no és el que era.

Però, ben mirat, la família mai no ha estat el que era. Per bé que continua essent el mecanisme bàsic de socialització, les transformacions a què és sotmesa acabaran deixant-la, possiblement, irreconoscible als ulls d'un imaginari viatger en el temps que aterrisca a casa nostra directament des del segle XIX. O des dels anys cinquanta de la centúria passada. I això si només ens centrem en la nostra societat occidental. La família muta, es transforma i pren perfils diferents segons les funcions a què hagi de respondre: cohesionar el grup, garantir-ne la continuïtat, ordenar les relacions entre els sexes o l'economia, proporcionar la xarxa assistencial que permeti la reproducció, regular la propietat i la seva transmissió, suavitzar tensions grupals i generar aliances polítiques ("són els nostres enemics, i per això ens hi casem", fa una dita zulu) i etcètera. Per això ha tingut i continua tenint tan diverses formes. Per això no deixa de canviar, també ara i ací.

'Quo vadis', patriarcat? "És la revolució més important perquè arriba a l'arrel de la societat i al nucli d'allò que

som. I és irreversible", escrivia el professor Manuel Castells en un dels volums de la trilogia *La era de la informació*. I continuava: "La transformació de la consciència de les dones i els valors socials a la majoria de les societats en menys de tres dècades és sorprenent i té conseqüències fonamentals per a tota l'experiència humana, del poder polític a l'estructura de la personalitat."

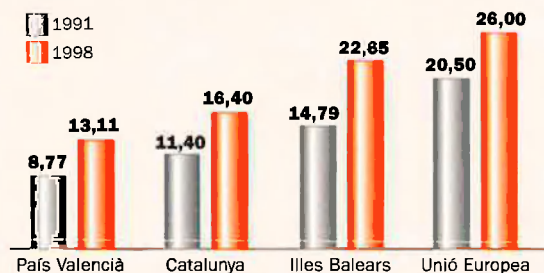
De fet, si obrim el diccionari per la "p" de "patriarcat" i en llegim la definició ("forma d'organització social que dona la màxima importància social i política al pare"), potser sí que convindrem que, si més no en l'anomenat Primer Món, sembla que comenci a tenir els dies comptats. No serem nosaltres que, des d'aquestes pàgines, decretem la mort d'un sistema d'enquadrament social que fa via pràcticament des que al món hi ha societats humanes. *Più si muove*. Perquè la seva pedra angular, la família patriarcal en les seves formes diverses, sembla ferida de mort.

En el famós assaig *L'origen de la família, la propietat privada i l'estat*, Friedrich Engels feia notar, a final del segle XIX: "El predomini de l'home en el matrimoni és una simple conseqüència del seu predomini econòmic i desapareix per si mateix amb aquest." Efectivament, en una societat que ha vist incorporar-se massivament les dones al treball remunerat i, per tant, desaparèixer de manera progressiva la figura del "pare sostenidor" que disposa del poder econòmic per sobre dels altres membres de la família, difícilment es pot mantenir un model familiar que es basa en l'autoritat i el domini paterns i les desigualtats en la resta de components. I aleshores, rebla Castells: "Sense la família patriarcal, el patriarcat quedaria desemmascarat com una dominació arbitrària i aca-

Fills nascuts de mares no casades

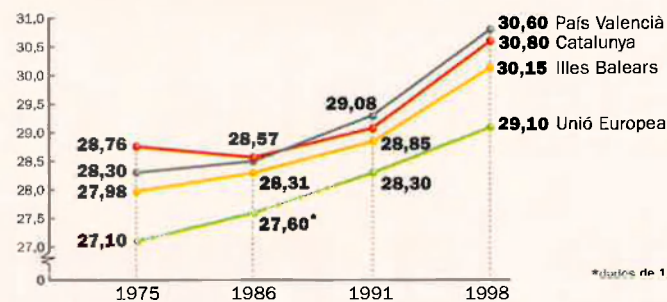
En percentatge

1991
1998

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, Instituto Nacional de Estadística

Edat mitjana de maternitat

* dades de 1985

baria sent derrocat per la rebel·lió de la 'meitat del cel' mantinguda sota sotmeïment al llarg de la història."

A aquestes altures, només cal fer una mica de memòria per adonar-nos de com han canviat les coses, al nostre voltant, en relativament poc temps. Ja no ens crida l'atenció, per exemple, que un senyor entri a comprar a la botiga de queviures, que la veïna s'hagi separat per segona vegada o que aquella parella tan trempada visqui de fa temps al mateix pis sense intenció de casar-se. Les bodes homosexuals, simbòliques o no, encara ens sorprenen. Encara.

Els indicadors del canvi. "La família de classe mitjana amb una sola font d'ingressos s'ha extingit", sentenciava el notari i membre de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, Juan José López Burniol, l'any 1997 en la lliçó inaugural dels estudis de dret de la Universitat Oberta de Catalunya. I és el mateix sistema econòmic, explica López Burniol, el que ja no permet les famílies "amb un pare que genera la major part dels ingressos i una mare que s'encarrega de la major part de la criança i l'educació".

Les darreres dècades de lluites de les dones han interactuat amb la transformació del mercat laboral, amb la generalització de l'educació —que ha arribat a poc a poc en tots els nivells a l'àmbit femení— i, fins i tot, amb un creixent control sobre la reproducció. Tot plegat ha generat un seguit de transformacions que, per bé que lentament, assenyalen canvis significatius en les estructures familiars. Canvis que queden reflectits en els indicadors estadístics. L'extensió del

divorci i les separacions, l'augment del nombre d'infants nascuts fora de la institució matrimonial, l'augment també de famílies monoparentals (amb un sol progenitor i fills dependents) o la regularització de les parelles de fet són alguns senyals d'aquesta transformació. I si bé, ara per ara, molts dels indicadors estadístics apunten meres tendències, com a tals tendències no s'han de menystenir.

En les darreres dècades, la generalització del divorci ha esquinçat un model establert sobre la base de la perpetuïtat. El conegut "fins que la mort us separi" (que en alguns casos podia caure com una llosa) cada vegada és menys real en aquest anomenat Primer Món i, si bé és cert que l'estructura de dominació dins de la parella es pot reproduir en cas que hi hagi

"La família de classe mitjana amb una sola font d'ingressos s'ha extingit"

nova unió, també ho és que la intermitència la debilita. Les xifres, però, són prou espectaculars: segons dades de l'ONU, l'augment en el nombre de divorcis entre 1971 i 1990 va ser del 113% al Canadà, del 104% a la Gran Bretanya, del 50% a Itàlia o del 26% als EUA. Cal tenir present, a més, que en aquestes xifres no hi consten les separacions de fet ni les dissolucions d'unions lliures.

I si s'ha normalitzat el recurs al divorci (com més autonomia econòmica, menys problemes per trencar una relació que deixa de funcionar), s'ha retardat que deixa de funcionar), s'ha retardat l'edat del matrimoni —sobretot pel que fa a les dones— i la de la primera maternitat, que s'estableix al voltant dels trenta anys. En aquest sentit, l'informe *La vida dels homes i les dones d'Europa*, fet públic per l'Oficina d'Estadística Comunitària (Eurostat) l'octubre del 2002, destacava que les dones europees romanen solteres i sense fills durant cada vegada més temps, ja sigui per allargar el període de formació, per assolir un determinat estatus laboral, perquè han disminuït les possibilitats d'aconseguir feina estable o per una combinació de tots tres factors.

Més dades? L'increment d'infants que neixen fora de l'estructura familiar tradicional. Durant els anys noranta, als països escandinaus, el 50% dels embarassos van tenir lloc sense la prèvia matrimonial i, si bé no tots els estats assolixen, ni de bon tros, un percentatge tan alt, la tendència torna a mostrar un increment destacat: als EUA, si al 1970 constituïen el 4,5% dels naixements, al 1990 ja n'eren el 28% (en aquest cas, el fet que la major part de les mares fossin joves afroamericanes destaca que la causa d'aquestes xifres no és necessàriament l'autonomia femenina —que també—, sinó la pobresa i la marginació).

Tant el divorci com la maternitat individual són causa d'un altre fenomen en expansió: les llars unipersonals i les famílies monoparentals. També en aquest darrer indicador ens trobem davant d'un augment significatiu en les xifres: al Principat de Catalunya i al País Valencià

1 de cada 10 infants viuen en famílies d'un sol progenitor (pel que fa al Principat, al 1985 el percentatge era del 6,5%; l'any 1996, però, ja se situava en l'11,3%: 197.072 famílies, que es diu aviat). I, pel que fa al conjunt de la Unió Europea, les dades se situen, ara per ara, en 4 de cada 10 infants.

Tal com explica Lluís Flaquer, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona i responsable de l'informe *Les polítiques familiars en una perspectiva comparada*, publicat per La Caixa l'any 2000, "l'increment de ruptures matrimonials i de naixements fora del matrimoni ha fet créixer el nombre de famílies formades per un sol progenitor. Majoritàriament són formades per dones, moltes vegades en situació de precarietat laboral".

Una mare fa família. No només es formen famílies monoparentals per separació de la parella, però. També hi ha un nombre creixent de dones que opten per la maternitat com a opció personal, independentment no ja tan sols de l'estat civil, sinó de la mateixa existència de parella estable. Són una nova forma de família que també s'estén i que pot acabar esdevenint nuclear amb la suma d'una parella posterior. O no.

Ja fa temps que el qualificatiu de "mare soltera" ha deixat de ser un estigma pràcticament gravat a foc sobre el cos de la transgressora. I si les persecucions inquisitorials dels segles XV-XVII van dur a la foguera moltes dones pel sol fet de no emmarcar-se en les estructures socio-familiars vigents, actualment, a les societats occidentals, cada vegada és vista amb més naturalitat la lliure opció de la maternitat. Una opció que, amb motivacions diverses, es qualifica des d'algunes perspectives com una nova "revolució social".

Per a Anna Veiga, responsable del laboratori de fecundació in vitro de l'Institut Universitari Dexeus, de Barcelona, l'augment important de dones soles que opten per la inseminació artificial per esdevenir mares té relació directa amb les noves formes de convivència que s'implanten a la nostra societat: "Ser mare soltera ja no és una cosa espantosa que la societat criminalitza", declarava en

La família nuclear heterosexual no és l'únic model familiar amb vigència a les societats de l'anomenat Primer Món.

comentar unes xifres que difícilment eviten el qualificatiu d'espectaculars: si l'any 1995, del total de dones que duïen a terme una inseminació artificial a l'Institut Dexeus, un 5% no tenia parella, sis anys després, al 2001, la xifra havia augmentat fins al 33%.

El cas és que les noves tècniques reproductives, sumades al control previ que ja va comportar la generalització

dels mètodes anticonceptius, poden atorgar a les dones un domini més alt sobre els seus embarassos, en cas que els vulguin tenir. La reproducció sembla que ja no està, necessàriament i indefectiblement, lligada a les estructures familiars tradicionals.

Davant de totes aquestes dades, i de les que hi afegim l'informe de l'Eurostat del 2002 (com ara que hi ha més univer-

sitàries que no pas universitaris, o que les noies s'independitzen abans que els nois de la llar familiar, ja sigui per viure soles, en parella o amb amics), ens trobem amb una població femenina amb importants dosis d'independència i ocupant a bon ritme els espais econòmics i socials que durant tant de temps els han estat negats. No tot són flors i violes, però.

Perquè si és cert que l'accés de les dones al treball remunerat es pot qualificar de massiu (i ja hem vist alguns dels canvis que aquest accés està generant), també ho és que la majoria treballa amb contractes temporals. O que la majoria de la població que treballa a temps parcial són dones (els equilibris necessaris per compaginar la cura dels fills amb la feina les situa, a moltes, ben bé —i sense ficcions cinematogràfiques—, al límit d'un atac de nervis). O que, malgrat el progressiu anivellament del perfil formatiu, la diferència salarial entre homes i dones continua sent una realitat persistent.

Perquè, en aquest cas, una regla en principi senzilla d'aplicar —“a igual treball, igual salari”— queda dràsticament alterada quan s'hi introdueix la variable “sexe diferent”. L'esmentat informe de

l'Eurostat és, en aquest sentit, del tot explícit: les dones de la UE guanyen el 82% del sou dels homes al sector privat, i el 87%, al públic (a més, afegeix que els homes tenen el doble de possibilitats d'ocupar càrrecs directius que les dones). I que la diferència sigui abismal en altres parts del món (l'any 1991, les dones japoneses cobraven el 43%, segons dades de l'ONU) no ofereix cap mena de consol. Ans al contrari.

Aquest fet, sumat a la falta d'estructures públiques que permetin conciliar treball i família amb dignitat, fa que, entre les transformacions que afecten la demografia i l'estructura familiar europea s'incloguin també noves formes de pobresa, que tenen, en les dones i els seus fills, els principals protagonistes. L'absència d'aquestes mesures de conciliació (serveis externs de suport com ara escoles bressol, excedències per maternitat/paternitat, reduccions de la jornada laboral, etc.) dificulta, segons Lluís Flaquer, els processos oberts “de creixement personal i social”. Per a Flaquer, hi ha dos tipus de polítiques familiars: “Les conservadores són les que intenten apuntalar un model de família tradicional que està fent aigües. Les progressistes són les que pretenen atorgar autono-

mia als membres de les famílies, fer que els nuclis estiguin basats en la llibertat i el consens entre els que els integren.”

La família homosexual. No podem parlar de les noves formes que pren la família sense esmentar les parelles homosexuals que, amb fills o sense, reclamen cada vegada amb més força la igualtat de drets amb les unions formades per persones de sexes diferents. La qüestió, d'un temps ençà, esdevé actualitat de manera recurrent, estretament relacionada tant amb les reivindicacions de la lliure opció sexual com amb la gradual regulació de les parelles de fet (unions estables que no es formalitzen mitjançant el matrimoni).

Els EUA, que van veure néixer i expandir-se, als anys setanta del segle XX, el moviment organitzat d'alliberament gai, són un bon exemple dels avanços en la igualtat de drets. I de justament tot al contrari. Tot depèn del nom de l'estat des d'on es miri. Perquè n'hi ha —com ara Nova York, Washington o Califòrnia— amb legislació a favor de la parella homosexual, i d'altres —per exemple Florida o Arizona— en què les relacions entre persones d'un mateix sexe són considerades il·legals.

La figura de la dona que opta per la maternitat sense parella, la dificultat per compaginar horari laboral i cura dels infants (cosa que converteix molts avis en cangurs més o menys voluntaris) o la formalització de les relacions homosexuals són algunes de les característiques que defineixen nous models familiars que s'allunyen prou del que la ideologia conservadora es va encarregar d'exaltar.

Va ser a San Francisco (Califòrnia), la ciutat que s'havia transformat a poc a poc per mà d'una comunitat gai del tot visible, organitzada i polititzada, on, cap a la dècada dels noranta, coincidint amb l'envelliment d'una part d'aquesta comunitat i amb la voluntat (amb el fantasma de la sida de fons) de "canalitzar la sexualitat en pautes més segures" que, explica Manuel Castells, "els patrons d'interacció sexual es van tornar més estables", i on, consegüentment, "va brotar un nou moviment en la comunitat gai per obtenir el reconeixement institucional d'aquestes relacions estables com a famílies".

I és que, més enllà de les qüestions de mera justícia, del reconeixement o no d'una parella depenen fets tan palpables com ara la possibilitat de visitar-la a l'hospital com a familiar, d'exercir drets laborals per atendre la parella malalta, de reclamar en nom seu en cas d'incapacitació... o el dret d'adopció.

En aquest tema, i sense sortir dels EUA, tornem a trobar-hi totes les possibilitats. Una posició extremista com la de l'estat de Florida, on es prohibeix explícitament aprovar una adopció si se sap o es "descobreix" que el sol·licitant és homosexual, contrasta amb Nova

York o Massachusetts, on el que s'hi prohibeix és, precisament, prendre en consideració, a l'hora d'avaluar la idoneïtat de qui demana l'adopció, la seva opció sexual. En aquests estats, a més, és legal la coadopció per dues persones del mateix sexe, amb la qual cosa es reconeix la paternitat/maternitat compartida i s'evita la indefensió del menor en cas de mort d'un dels membres de la parella.

Així doncs, acostar-se a una de les trobades que periòdicament organitzen entitats com ara All Our Families, a Califòrnia (un estat que té agències d'adopció especialitzades per a futurs pares i mares homosexuals), pot donar una bona gamma de possibilitats combinatòries a l'hora de crear llaços familiars: d'una banda, la parella que coadapta; però també la persona que ha adoptat sola (i en aquest cas posteriorment s'hi pot introduir la variable "parella que també es legalitza com a pare/mare"); la parella de lesbianes que prefereix que una de les dues (o totes dues, alternativament) es faci inseminació artificial; la parella de gais, una amiga dels quals s'insemina (que també pot ser amb l'esperma de tots dos barrejat); les dues darreres opcions, però sense parella; home i dona,

homosexuals o no, que no són parella però que volen ser pares: ella s'insemina, viuen separats però ben avinguts i es combinen el temps per tenir cura de la criatura; etcètera. Si pensem, a més, que la maternitat/paternitat també pot venir donada per una relació heterosexual anterior, les possibilitats combinatòries quant a relacions familiars es multipliquen.

Quan es posa sobre la taula l'adopció per parelles homosexuals, allà on aquesta qüestió encara no és resolta, triguen ben poc a sentir-se algunes veus rogallones que s'exclamen pels "drets dels infants". Per si calgués alguna altra cosa que el sentit comú a l'hora de comprendre que es crien criatures felices i equilibrades en un entorn feliç i equilibrat, independentment de si està format per una persona o per dues del mateix sexe o de sexes diferents, el cas és que ja hi ha estudis que abracen períodes de vint-i-cinc anys sobre el desenvolupament emocional d'infants criats per gais i lesbianes. I els resultats confirmen el que indica el sentit comú.

I encara, per si de cas algú no gosa pronunciar en veu alta una pregunta que consideri políticament incorrecta, aquí té, d'avançada, la resposta riallera d'una

Tres generacions de dones poden establir llaços de solidaritat familiar sense presència masculina i sense rebuig social.

mare lesbiana davant l'interrogant: "Jo no vaig sortir 'també' heterosexual."

Noves formes o no. L'any 2006, la seu de l'anomenada Trobada Mundial de la Família, organitzada pel Vaticà, serà precisament la ciutat europea on primer es va obrir delegació del Pontifici Institut Joan Pau II per a Estudis de la Família i el Matrimoni: València. Aquest Institut, creat l'any 1981 a instàncies del papa, té, sota la divisa "Família sempre fidel i unida", la "missió específica" de la "investigació i difusió de la veritat sobre el matrimoni i la família", "missió" que respon, expliquen, a l'"atac sistemàtic per organismes internacionals on hi ha forts intents per desintegrar el sentit de 'matrimoni', 'família' i 'maternitat'". Les noves formes que pren la família

converteixen el terme en un plural en contínua recombinació, amb una diversitat cada vegada més gran d'estructures de la llar i una organització interna basada més en la negociació que no pas en la imposició.

Les dades ens mostren que la tipologia "parella heterosexual casada amb fills" comparteix cada vegada més espai amb altres possibilitats (que es combinen entre si, a més, en la mesura en què se succeeixen i interrelacionen les unions/separacions): als anys noranta, per exemple, només una quarta part de les llars dels Estats Units responien a la tipologia considerada "estàndard" i, si l'estandardització inclou un pare treballador remunerat i una mare dedicada a la llar i la cura dels fills, la proporció es reduïa a no més el 7%.

No sembla, però, que la projectada Trobada vaticana hagi de tenir en compte cap altra realitat que no sigui la considerada "cèl·lula natural i fonamental de la societat": "A la imatge de l'home i la dona, pròpia de la raó natural i particularment del Cristianisme –afirmava Joan Pau II en un discurs l'agost del 1999–, s'oposa una antropologia alternativa que refusa la dada, inscrita en la corporeïtat, segons la qual la diferència sexual té un caràcter identificant per a la persona."

La resta de possibilitats són, simplement, bandejades: la darrera encíclica papal, feta pública aquesta mateixa Pasqua, *Ecclesia de Eucharistia*, reiterava la prohibició d'accedir a l'eucaristia per a "tots els que persisteixen amb obstinació en un pecat greu i manifest" com és el divorci; la concepció sense relació sexual –miracles a banda– i fora del matrimoni és durament criticada ("el context de l'amor sponsalici i la mediació corpòria de l'acte conjugal són l'únic lloc en el qual és plenament reconegut i respectat el valor del nou ésser humà, cridat a la vida", afirmava el papa en un altre discurs, al 2001); i en l'extens document *Glossario critico di neologismi, termini ambigui e concetti difficili frequentemente usati nei fori istituzionali*, publicat recentment pel Vaticà sota inspiració d'un dels prelatos més conservadors de Roma, Alfonso López Trujillo (amb qui, d'altra banda, l'arquebisbe de València, Agustín García-Gasco prepara la Trobada del 2006), s'afirma, entre altres coses, que els estats que regulen el matrimoni entre homosexuals estan habitats per "persones amb ments profundament desordenades". No sembla que, ara per ara, l'Església tingui intenció de sortir de l'enrocament, encara que d'aquesta manera amb prou feines deixi espai als catòlics per poder seguir-ne la doctrina.

En tot cas, amb les dades a la mà i les tendències que aquestes assenyalen, que es reforcen entre si, és possible que, com apunta Manuel Castells, "les famílies, segons les hem conegudes, es convertiran, en diverses societats, en una relíquia històrica no gaire lluny en l'horitzó temporal". És possible.

Núria Cadenas